

OPINIE SEPARATĂ,

expusă în temeiul articolului 27 alin. (5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și al articolului 67 din Codul jurisdicției constituționale

Prin Hotărârea nr. 24 din 31 octombrie 2024, Curtea Constituțională a confirmat rezultatele referendumului constituțional din 20 octombrie 2024. Totodată, a constatat că la acest referendum:

„2. [...]

- au fost incluși în listele electorale **3 020 814** de alegători, dintre care **2 711 615** înscriși în listele electorale de bază și **309 199** înscriși în listele electorale suplimentare;

- au primit buletine de vot **1 532 264** de alegători (**50,72%**), adică mai mult de 1/3 din numărul de alegători înscriși în listele electorale;

- referitor la întrebarea „Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?”, urmată de textul Legii pentru modificarea Constituției prin referendum republican constituțional, **au fost exprimate în mod valabil un număr de 1 488 874 de voturi, dintre care 749 719, adică majoritatea, pentru opțiunea „DA”, iar 739 155 pentru opțiunea „NU”.**

3. Se constată că proiectul legii pentru modificarea Constituției Republicii Moldova, publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 216-2018 din 21 mai 2024, art. 323, ca anexă la Hotărârea Parlamentului nr. 121 din 16 mai 2024 privind desfășurarea referendumului republican constituțional, **a fost adoptat prin referendum la 20 octombrie 2024.**

[...]” (a se vedea punctele 1-3 din dispozitivul Hotărârii nr. 24 din 31 octombrie 2024).

Nefiind de acord cu această concluzie a colegilor judecători constituționali referitoare la confirmarea rezultatelor referendumului în partea aprobării Legii am formulat prezenta opinie separată din următoarele considerente.

1. Potrivit prevederilor constituționale și legale corespunzătoare, confirmarea rezultatelor referendumurilor republicane ține de competența Curții Constituționale. În jurisprudența sa, Curtea a menționat că **rezultatul referendumului depinde de îndeplinirea cumulativă a două condiții:** (i) referitoare la **numărul minim de cetățeni** din numărul persoanelor înscrise în listele electorale **care trebuie să participe la referendum** pentru ca acesta să fie valabil (cворumul legal de participare) și (ii) referitoare la **numărul de voturi care determină rezultatul referendumului** (a se vedea HCC nr. 5 din 14 martie 2019, § 34). **Așadar, Curtea trebuie să confirme dacă a fost atins pragul participării și pragul voturilor necesare pentru adoptarea hotărârii/legii supuse referendumului.**

2. Dacă **prima condiție** se referă mai mult la corectitudinea calculelor matematice privind participarea cetățenilor la scrutin, atunci **a doua condiție, așa-numitul cворum de aprobare**, depinde în primul rând de natura juridică și consecințele constituționale ale problemelor supuse referendumului republican.

3. În acest context, este extrem de important de a analiza textul proiectului legii supus referendumului constituțional în cauză.

4. Astfel, **articolul I din proiectul de lege** pentru modificarea Constituției Republicii Moldova, care a fost supus referendumului republican constituțional desfășurat pe data de 20 octombrie 2024, **este format din două părți**, și anume:

„**Art. I.** – Constituția Republicii Moldova (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78, art. 140), cu modificările ulterioare, se modifică după cum urmează:

1. Preambulul se completează cu două alineate noi cu următorul cuprins:

„**RECONFIRMÂND** identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și ireversibilitatea parcursului european al Republicii Moldova,

DECLARÂND integrarea în Uniunea Europeană drept obiectiv strategic al Republicii Moldova,”.

2. Constituția se completează cu Titlul V¹ cu următorul cuprins:

„Titlul V¹

INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Articolul 140¹

Aderarea la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene

(1) Aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabilește de Parlament prin lege organică.

(2) Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.”

Art. II. – Prezenta lege intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova a hotărârii Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor referendumului republican.”

5. Prima parte a articolului I al proiectului în discuție poartă un caracter declarativ și se referă la completarea preambulului Constituției cu prevederile care reconfirmă identitatea europeană a poporului Republicii Moldova, la fel, declară integrarea în Uniunea Europeană drept obiectiv strategic al Republicii Moldova. Prin urmare, consider că față de această parte din articolul I al proiectului de lege în discuție **poate fi aplicat pragul de voturi necesar pentru confirmarea adoptării legii prin referendum** prevăzut de articolul 208 alin. (1) teza I din Codul electoral (**majoritatea cetățenilor care au participat la referendum**).

6. Totodată, menționez că **a doua parte a articolului I din acest proiect de lege** privește modalitatea de aderare la tratatele constitutive ale Uniunii Europene și efectele/consecințele de natură constituțională posterioare aderării la Uniunea Europeană – prioritatea tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și a

celorlalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene față de dispozițiile contrare din legile interne.

7. Este evident că tratatele constitutive ale Uniunii Europene nu pot fi catalogate ca tratate internaționale multilaterale obișnuite, care privesc colaborarea statelor într-un oarecare domeniu distinct, ci reprezintă tratate din categoria celor **care creează sau formează o uniune de state**. Ca urmare, sunt formate instituții „supranaționale” ale acestei Uniuni cu competențe în anumite domenii *e.g.*, legislativ, executiv și jurisdicțional (Parlamentul European, Comisia Europeană, Curtea de Justiție a Uniunii Europene), ale căror acte au caracter prioritar și obligatoriu pentru statele membre ale Uniunii Europene.

8. În acest context, se observă că autorii proiectului de lege în discuție și, totodată, inițiatorii referendumului constituțional pentru adoptarea acesteia în nota informativă au analizat, prin prisma jurisprudenței constituționale naționale și internaționale **și prin prisma consecințelor constituționale ale aderării, problema de corelare între integrarea europeană și competențele suverane ale statului.**

9. Astfel, autorii au menționat că Curtea Constituțională a Republicii Moldova în Hotărârea sa nr. 24 din 9 octombrie 2014 a reținut că:

„92. **Transferul unor competențe ale statului, transfer care decurge din libera voință a statului suveran** și care permite exercitarea competențelor în continuare cu participarea statului suveran, într-o manieră convenită dinainte și susceptibilă de control, nu este o slăbire conceptuală a suveranității statului, dar poate, *a contrario*, să conducă la consolidarea sa în cadrul acțiunilor comune integrate.

[...]

95. Curtea subliniază că **delegarea anumitor competențe instituțiilor internaționale prin încheierea unor tratate nu antrenează renunțarea la suveranitate. Aceste tratate reprezintă convenții, prin care deținătorul de suveranitate delegă anumite competențe spre o altă autoritate.**

96. În relațiile internaționale ale statelor și ale organizațiilor internaționale, acestea din urmă sunt instituțiile, **în cadrul cărora statele își unesc suveranitățile** și resursele pentru a soluționa probleme comune și pentru a găsi soluții comune reciproc acceptabile, acționând astfel în favoarea intereselor lor naționale.”

10. În același sens s-a pronunțat și Curtea Constituțională a României prin Decizia nr. 148 din 16 aprilie 2003 privind constituționalitatea propunerii legislative de revizuire a Constituției României în contextul aderării la Uniunea Europeană. Astfel, Curtea Constituțională a României a menționat că aceasta are în vedere crearea unui cadru constituțional adecvat integrării României în Uniunea Europeană. Curtea Constituțională a României a mai reținut că **calitatea de membru al acestei Uniuni presupune transferul unor atribuții ce țin de suveranitatea statului către Uniunea Europeană**. Actul de aderare are o dublă consecință, și anume, pe de o parte, transferarea unor atribuții către instituțiile comunitare, iar, pe de altă parte, exercitarea, în comun cu celelalte state membre, a competențelor prevăzute în aceste tratate, **ceea ce nu înseamnă renunțarea la suveranitate.**

11. Examinând inițiativa în discuție, Curtea în Avizul său nr. 1 din 16 aprilie 2024, la fel, a ajuns la aceeași concluzie, că o eventuală acedare a Republicii Moldova la Uniunea

Europeană și delegarea anumitor competențe ale statului către instituțiile decizionale ale Uniunii Europene nu antrenează renunțarea la suveranitate și nu depășește limitele materiale de revizuire a Constituției, stabilite de articolul 142 alineatele (1) și (2) din Constituție (a se vedea §§ 25-26 și punctul 3 din Aviz). **Apropo, la etapa avizării proiectului în cauză, problema pragului necesar de voturi pentru aprobarea acestei Legi prin referendum nu a fost supus aprecierii, nefiind obiectul sesizării și al Avizului.**

12. Fiind de acord cu aceste considerente și cu concluzia că prevederile din partea a doua a articolului I din proiectul de lege supus referendumului constituțional într-adevăr **nu antrenează renunțarea la suveranitatea statului** și nu depășesc limitele materiale de revizuire a Constituției, **totodată, consider că constatările consecințelor cu caracter constituțional menționate la §§ 6-7 supra** (delegarea sau transferarea anumitor competențe și atribuții ce țin de suveranitatea statului către Uniunea Europeană, formarea în cadrul Uniunii Europene a instituțiilor „supranaționale”, ale căror acte au caracter prioritar și obligatoriu pentru statele membre) **privesc în mod direct caracterul suveran al statului.**

13. Această constatare nu exclude posibilitatea revizuirii Constituției în contextul eventualei aderări la Uniunea Europeană. Dimpotrivă, ea corelează perfect cu prevederile articolului 142 alin. (1) din Constituție, care stabilesc că **dispozițiile privind caracterul suveran**, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, **chiar și cu afectarea sau renunțarea la acestea, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum republican obligatoriu** (a se vedea HCC nr. 24 din 27 iulie 2017, § 58), așa cum prevede și articolul 185 alin. (1) lit. b) și alin. (3) din Codul electoral.

14. De altfel, legislatorul constituant a dezvoltat principiul constituțional din articolul 2 alin. (1) din Constituție, conform căruia suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct, și a stabilit prin prevederile constituționale menționate la § 13 *supra* că **o listă exhaustivă a problemelor, inter alia, a dispozițiilor privind caracterul suveran al statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea prin referendum în mod direct, conștient și liber exprimat de către unicul deținător al suveranității – poporul Republicii Moldova.**

15. Mai mult, pentru acest tip de referendum, articolul 142 alin. (1) din Constituție stabilește expres și un **prag mai ridicat de voturi necesare pentru aprobarea legii constituționale supuse referendumului – votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale.**

16. În acest context, menționez că analiza sistemică a Codului electoral demonstrează că **legislatorul a reglementat reguli generale de calculare a buletinelor de vot din urnele de vot** după deschiderea lor (articolul 81 din Codul electoral). Totodată, legislatorul a stabilit diferite condiții/indicatori în raport cu care se determină rezultatul procesului electoral corespunzător.

17. Așadar, **în cazul alegerilor parlamentare, al alegerii consilierilor locali și primarilor**, rezultatul este determinat în raport cu numărul necesar de voturi valabil exprimate de către alegători (a se vedea articolele 123, 172 și 173 din Codul electoral). În același timp, **alegerea Președintelui țării sau adoptarea hotărârilor sau legilor constituționale supuse referendumului, după caz, local sau republican**, este determinată în raport cu atingerea plafonului necesar de voturi ale alegătorilor/cetățenilor care au participat la scrutin (a se vedea articolele 146, 147, 208

și 239 din același Cod). **Unica excepție** de la aceste două opțiuni legale este, *inter alia*, situația cu proiectul legii constituționale în discuție, care a fost supus analizei *supra*, **când cvorumul aprobării este atingerea plafonului de jumătate a voturilor exprimate din numărul cetățenilor înscriși în listele electorale** (a se vedea articolul 142 alin. (1) din Codul electoral). De altfel, modul de identificare și de calculare a acestor indicatori sau condiții, și anume „numărul de alegători care au participat la votare” și „numărul de voturi valabil exprimate”, este reglementat de același Cod electoral, care stabilește cuprinsul procesului-verbal și al raportului întocmit de fiecare organ electoral după totalizarea rezultatelor scrutinului respectiv (articolul 85 alin. (1) literele d) și g) din Cod).

18. Examinând în ședință publică rezultatele referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024, prezentate de Comisia Electorală Centrală, s-a constatat că în listele electorale au fost înscriși în total **3 020 814** de alegători, din care au participat la vot **1 531 392**, sau **50,7%**. Au votat „Da” pentru proiectul de lege constituțională supus referendumului **749 719** de cetățeni, sau **48,9%** **din numărul celor care au participat la vot și, respectiv, 24,8% din numărul celor înscriși în listele electorale.**

19. **Așadar, am ajuns la concluzia că atât prima parte a proiectului de lege constituțională, cât și cea de-a doua parte nu au atins pragul necesar pentru a fi considerat aprobat.**

20. Prin urmare, consider că în cazul dat Curtea Constituțională urma să confirme valabilitatea referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024, dar să infirme rezultatele acestuia, deoarece proiectul legii constituționale nu a acumulat numărul necesar de voturi ale cetățenilor pentru a fi considerat aprobat.

Judecător al Curții Constituționale

Vladimir ȚURCAN

31 octombrie 2024